

arijel roze

PLIVANJE U ODESI

Odesa otvorenih usta gleda ka Crnom moru. Odesa grli more. Licem okrenuta moru. Svi njeni prozori kao da piju more. To je grad kom nisu potrebna dalja predstavljanja. „Kakve vam asocijacije budi Odesa?“, ukrajinski filozof Vahtang Kebuladze gleda američku sociološkinju Fionu Grinland i čeka njen odgovor dok sedimo u kombiju i vozimo se ka gradu. „Pa, znate, čuvena je po eklektičnoj i bogatoj kulturi, carici Katarini i Potemkinu, muzičkoj i književnoj sceni“, odgovara Fiona bez oklevanja. „A gangsteri?“, zanima dodatno ukrajinskog pisca Maksima Bepalova. „I jeste li znali da je baka Silvestera Stalinea iz Odese?“, dobacuje Vahtang s prednjeg sedišta. „Šta? Stvarno?“, uzvikuje Fiona zapanjeno. Ja, dete šume, koja sam odrasla bez TV-a, moram da ga izguglam. „Ali ovo nema svrhe“, zaključuje Vahtang, „Fiona je izuzetak.“

© ariel rosé

Odesa je lučki grad. Što znači grad trgovaca, imigranata, privremenih putnika. Tankeri, tovari, brodovi šiju Crnim morem, plove od luke do luke. To je grad popločan vulkanskim kamenom koji je stigao iz Napulja, a njegove arhitekture su iz Francuske. Prvo su trgovci došli iz Grčke, a onda su im se pridružili jevrejski trgovci nakon promene u oporezivanju koju je sprovela Katarina kako bi privukla Jevreje koji su živeli na nekadašnjoj poljskoj teritoriji, gde je porez bio dvostruko veći. Jevreji iz Odese ga nisu plaćali. Odesa je bila vavilonska luka jezika, gde su se mogli čuti italijanski, francuski, jidiš, grčki, poljski, jermenski i gruzijski, pored ruskog i ukrajinskog. Krajem devetnaestog veka, vojvo-

da od Rišeljea, koji je upravljao gradom, začudio se koliko retko čuje ruski na ulicama, pa je naredio da se taj jezik uči u srednjoj školi koju je osnovao. Dva veka kasnije, 2019, donesen je novi zakon: najmanje osamdeset posto srednjoškolske nastave mora se odvijati na ukrajinskom.

Dolazimo u jednu takvu srednju školu u malom lučkom gradu pored Odese. Pivdene – što znači „južni” – ukrajinska verzija nekadašnjeg ruskog naziva Južne. Kombi ukrajinskog PEN-a krkat je knjigama koje su donirali Buk ejd internešenel i Humanitarna nova pošta, a tu su i donacije knjiga iz PEN-a sakupljenih zahvaljujući grantovima. Proteklo je dve godine otkako ukrajinski PEN centar putuje u manje gradove i sela i posećuje biblioteke, vojne jedinice i škole da bi im donirao knjige. Godine 2023. donirao je 23.000 knjiga, a 2024 – 27.000. Osamsto organizacija prijavilo se za knjige na ukrajinskom i engleskom. Članovi PEN-a biraju naročito ranjiva mesta, mala, često blizu linije fronta. Posebno je nestrpljiva bila Teritorijalna brigada iz Hersona. Njihov komandant je fanatični ljubitelj književnosti, kaže Maksim Sitnikov, izvršni direktor ukrajinskog PEN-a, dok stoji u zadnjem delu kombija među kutijama u crnom duksu na kojem piše UKRAINER – pravi ambasador književnosti. Članovi i pisci PEN-a upoznali su vojnike koji su naručili ne samo knjige posvećene vojnim temama, već i dokumentarnu prozu i poeziju. Poetska uteha kao prva pomoć.

Ulazimo u školu. Šezdesetogodišnji direktor u uskom, sivom džemperu sa „ve” izrezom, dočekuje nas i želi da nam pokaže zgradu. Zid zdesna je načičkan crno--belim portretima ukrajinskih vojnika iz Pivdena, poginulih u ratu. Ima li očeva i braće učenika među njima? Tinejdžeri se okupljaju u najvećoj učionici. Sedimo uz ogromno ogledalo koje prekriva ceo zid. Učenici u publici mogu da vide i nas i sebe u njemu. Pažljivo slušaju, u velikoj meri. Govorim otvoreno o svojoj transrodnosti i kvir orijentaciji, i pitam se šta to znači zaposlenima dok se dve devojke ispred mene drže za ruke i jedna od njih povremeno spušta glavu na rame drugoj. Kasnije mi jedna od njih dve prilazi i pita me šta imam istetovirano na ruci. Ja se raspitujem za nju, odakle joj je porodica, kojim jezikom govori. Ijeva živi između Kijeva i oblasti Odese i s majkom razgovara na ukrajinskom, ruskom i engleskom. Stidljiva je, želi da ide. A šta ti majka radi, pitam pre nego što brzo otrči niz stepenice. „Muzičarka”, čujem je dok nije nestala.

Pozvali su nas na keks i čaj u zasebnoj prostoriji. Ponovo sam pitao za jezik. Direktor se čelo namrštilo. Da, to je problem, govori zamišljeno. Deca uglavnom međusobno razgovaraju na ruskom, u hodnicima. Nastava se, ipak, održava na ukrajinskom.

Okolna sela su osnovali doseljenici iz Rusije. Zaposlili su ih kao specijaliste dok su fizički radnici bili odavde. Tako je ruski nametnut ostalima u selu.

Pivdene je važna tačka na obali. Odatle kreće cevovod za prenos sirove nafte. Ide sve do Brodija u blizini granice s Poljskom, a prema sporazumu je produžen čak do Plocka i Gdanjska u Poljskoj. Dakle, Pivdene je mesto u kojem većina ljudi radi. U dolasku smo prošli pored nezavršene zgrade, gde je upravo prethodnog dana čovek poginuo u ruskom raketnom napadu. Bio je tridesetdevetogodišnji lučki radnik, nekadašnji inženjer mehanizovane brigade koji je služio u inženjerskoj izvidnici. Zvao se Sergej Maistrenko. Bio je samo u prolazu.

© ariel rosé

Produžavamo u unutrašnjost ka Dobroslovu, nekadašnjem Kominternovskoem, s otprilike 6.800 stanovnika. Ukrajinski pesnik koji putuje s nama nekad je išao u školu u sličnom obližnjem mestu. Rodom je iz Odese, gde živi s momkom. Govore ruski, ali se na telefonu dopisuju na ukrajinskom. Pesnik mi govori da je njegov momak iz porodice koja govori ruski i da im je tako lakše da se sporazumevaju. Sam pesnik, međutim, piše pesme na ukrajinskom. Ulazimo u prostoriju na spratu zgrade lokalne uprave, prepune raznih brigadnih zastava koje vise s plafona poput olistalih grana. Soba je prepuna. U pozadini primećujem reprodukciju poznate slike Ilje Rjepina, slikara rodom iz obližnjeg Mikolajeva. Na njoj vidimo zaporoške kozake kako pišu pismo puno uvreda otomanskom sultanu, u kojem govore da se neće predati. Iznad je njena savremena interpretacija koju je napravio francuski fotograf Emerik Luiset: fotografija ukrajinskih vojnika među kojima je Roman Hribov, ukrajinski vojni graničar koji je služio na Zmijskom ostrvu u Crnom moru. Rusi smatraju tu sliku ruskim nasleđem, a Ukrajinci ukrajinskim. Fotografija je način vraćanja ukrajinske prošlosti. Jedna od najboljih slika Ilje Rjepina prikazuje Ivana Groznog sa sinom, kog je upravo ubio. Slika je ogromna i dočekuje posetioce Tretyakovske galerije u Moskvi. Nešto je zloslutno u vezi s tim prizorom. Potonji ruski vladari će takođe ubijati rođene sinove, rođeni narod.

Bibliotekari jedva čekaju da priđu stolu i pogledaju knjige koje smo doneli. Vode nas u mesnu biblioteku u obilazak, raspoloženi su za razgovor. Zapažam kataloške fičke. Na jednom je ispisano veliko slovo H jer su u njemu kartice za ruske knjige koje su povučene iz bibliotečkog kataloga. „Šta radite s tim knjigama?“, pitam. „Izbacujemo ih, odlažemo ili recikliramo.“ Ulazimo u prostoriju s dečjim knjigama gde nas dočeku-

ju šarene naslovnice. Glavni problem je manjak udžbenika na ukrajinskom. Velika za-liha je izgorela kad je ruska raketa pogodila „Vivatovu” štampariju. Deca često moraju da uče ukrajinsku istoriju iz knjiga napisanih na ruskom. Ne žele da čitaju na ruskom. Radije pozajmljuju knjige na ukrajinskom, govori mi bibliotekarka. Moramo da pođe-mo, ali zanima me kojim jezikom govore između sebe dve žene koje tu rade. Zastaju i zgedaju se. A onda jedna odgovara, kroz smeh: „A, vi znaete, nu, naravno da govorimo suržik!”

Pre polaska u Odesu, spuštamo se u slalomu zemljanim putem do malog restora-na u kojem služe ostrige, na samoj obali slanog jezera, za koje prvo pogrešno mislim da je more. „Ovo je liman, znaš to, zar ne?”, pita Maksim. Ne, ne znam, pa proveravam. Reč *liman* preuzeta je iz ruskog i znači estuar koji obrazuju fluvijalne vode što dolaze iz Crnog mora. Proveravam sve jezike koje poznajem: engleski, poljski, španski, fran-cuski, italijanski, norveški – uvek je *liman*. Rusi su preuzeli tu reč iz grčkog, ali je ru-ski oblik rasprostranjen. Putin je 2007. naredio da se osnuje Nacionalni institut za ru-ski jezik budući da su vlasti bile izuzetno zaokupljene slabljenjem ruskog u Ukrajini. Danas je u Kijevu aktuelan vic: „Bojim se da govorim ruski da ne bi Putin došao da me oslobodi.”

© Diana Delyurman

Poslednja stanica nam je novoobnovljena biblioteka – Univerzitetska naučna bibli-oteka „M. S. Hruševski” u Odesi – s ogromnim prozorima kroz koje izdašno ulazi sve-tlost, širokim drvenim simsovima s udobnim jastucima, sijalicama koje emituju toplo svetlo sa plafona i cvećem. Prostorija je puna: mladi kadeti, u crnim uniformama na ko-jima piše POLICIJA. Treba da im preporučimo knjige za čitanje. Trudim se da shvatim ko su, u šta veruju, šta im je potrebno. Tek nekolicina drema, ostali pažljivo slušaju. Ukrajinska prevoditeljka Ana Vovčenko brzo prevodi moje reči s engleskog na ukrajin-

ski kad im kažem da se, paradoksalno, osećam vrlo bezbedno u Ukrajini jer se osećam zaštićeno pored ljudi kao što su oni. Poslednji put sam se tako osećao na Siciliji, gde sam, pošto su me opljačkali, završio u policijskoj stanici, razgovarajući s karabinjerima o poziciji Đakoma Leopardija. Nekoliko njih se osmehnulo. Kako im dopreti do srca i uma? Predlažem im ukrajinske pesnike koji su se borili na frontu i pisali o svom iskustvu: Artura Drona, Jarinu Čornohuz, ili tragično poginule kao što su Viktorija Amelina i Maksim Krivcov. Na samom kraju, ustajem i čitam im svoju pesmu napisanu na poljskom za ukrajinsku pesnikinju Iju Kivu – moj dijalog s njom – a Maksim čita ukrajinski prevod. Fiona mi se kasnije zahvalila, govoreći da je ovo pravi odašiljač poruke, istinska poetska donacija.

Uveče šetamo s Fionom po ulicama Odese. U prošlosti, nazivi ulica bili su ispisani na italijanskom i ruskom. Pesnikinja Marija Galina mi je kasnije objasnila da su ljudi namerno menjali mesta putokazima kako bi prevarili ruske vojnike koji su potencijalno mogli ući u grad na početku napada. Zato smo verovatno često hodali ukrug. Stojimo na raskrsnici nekadašnje Puškinskaje, danas Italijske, i Ulice Nini Strokatoj. Još nije preimеноvana i može se naći na onlajn-mapama. Hotel „Bristol” i Filharmonija stoje jedno naspram drugog kao skulpture na Uskršnjem ostrvu. Te zgrade su žestoko bombardovane pre nekoliko dana. Hotelska fasada deluje netaknuto osim što jednoj kariatidi nedostaje lice, kao da uopšte nije uspela da ga pogleda. Kao deformisano lice žene nakon atomske bombe bačene na njen grad Nagasaki u romanu *Tuđe lice* Abea Koba. Ipak, zgrada je iznutra potpuno razorena. S druge strane, Filharmonija je vidno oštećena spolja i okružena skelama. Na glavnom ulazu su vrata od šperploče. Unutra zatičemo nekoliko komada drveta i kamenje na podu, jednostavan prozor na biletarnici i nasumično postavljene postere na zidu od šperploče. Imam osećaj kao da smo ušli u provincijsku železničku stanicu. No, sopran Darija Serdjuk izvanredno peva iza zida i smesta pretvara to mesto u muzičku palatu. Koncert se bliži kraju, ali žena na biletarnici nam dozvoljava da zavirimo i dopola otvara vrata, iza kojih vidimo muzičare okružene malobrojnou publikom u lobiji. Muzika očigledno može da živi bilo gde.

Pošao sam u hotel kad mi je Marija Galina poslala poruku da se pridružim na čitanju njoj, pesnikinji Maji Dimerli, s kojom me je već bio spojio Ilja Kaminski, i drugima u lokalnom kafiću. Reč je o grupi pesnika koji sebe zovu Goli pesnici. Zaintrigiran sam i radoznao. Kafić je smešten u podrumu, vrlo neupadljivo mesto. Mihail Son slika mene i Mariju, zaslepljuje me glasni blic. Marija u crnim kožnim pantalonama sedi za stolom, pije pivo i upoznaje me s ljudima u prostoriji. Marija potiče iz porodice koja govori ruski: „Moja situacija je još komplikovanija”, kaže. Njena prabaka bila je gruzijska plemkinja, a pradeda poljsko-ukrajinski zemljoposjednik, a zatim profesor geografije u Harkovu. Marijina baka Jevrejka bila je lekarka, uhapšena je u kampanji usmerenoj protiv jevrejskih profesora. „Svima njima je ruski, kao jezik imperijalizma, bio sredstvo sporazumevanja”, prepričava Marija. Odrasla je u Kijevu u ukrajinskom okruženju, što znači, dok su mnoga deca gledala popularnu rusku televizijsku seriju *Spokóūnoū nóči, małyš!*, čiji su glavni likovi bili četiri životinje, Marija je slušala bajke pod istim nazivom, samo na ukrajinskom: *Na dobranič, diti*.

© ariel rosé

će preneti na talasnu dužinu reke. Da li je to i dalje kolonizatorski engleski? Šta o meni govori činjenica da sad pišem na engleskom? „Iskriviću ga, promeniću ga, iskoristiću ga i pokoriću ga, sve dok ne bude služio meni”, rekla mi je Lola Šonejin, misleći na engleski, dok smo razgovarali onlajn. Lola je nigerijska spisateljica koja piše na engleskom. Lola je visoka i ćelava, nosila je velike minduše koje su se klatile dok smo razgovarali. Školovala se u Ujedinjenom Kraljevstvu, u Edinburgu, pa su prvi pesnički glasovi s kojima se susrela bili muški glasovi Engleza, Škota i Iraca. U Nigeriji postoji petsto jezika, gotovo dvaput više nego u celoj Evropi. Da sam pitala Lolu, nakon dana provedenog u porodičnom domu, na kojem jeziku su razgovarali, ne bi znala šta da mi kaže. Mešali su lokalni dijalekt njenih roditelja, joruba, engleski i malo mimike i pevanja, kao da kuvaju jezičku čorbu. „Uvek se mnogo peva”, rekla mi je melodično. Najzad, šta njoj znači engleski? „Ja moram da kontrolišem taj jezik”, kazala je Lola izričito. Ideja potčinjavanja kolonizatorskog jezika postoji i u drugim delovima sveta: arabizacija francuskog ili engleskog, Šantal Zabus, koja piše o postkolonijalnoj književnosti, naziva taj fenomen „releksifikacija” – kao da uzmete stari motor iz BMW-a i prilagodite ga fijatu, ili obrnuto. Kao da su neki jezici bolji automobili ili bolje valute, kako primećuje francuski lingvista Luj-Žan Kalve u svojoj knjizi o jezičkim ratovima.

Ipak, ne mogu svi da prelaze s jezika na jezik. Taja Najdenko, čiji su preci govorili ruski, generacijama i s majčine i s očeve strane, postavlja retoričko pitanje: „Kako može

Kad se preselila u Moskvu, nije razumela zašto čuje ukrajinski na ulicama. Marija piše poeziju na ruskom. „Pokušala sam na ukrajinskom. Sad ponekad sama prevodim svoje pesme na ukrajinski, ali sistem je potpuno drugačiji, slike su drugačije.”

U nekim državama na afričkom kontinentu šezdesetih godina dvadesetog veka, česta je bila strategija da se piše na jeziku kolonizatora tako što se doslovno prevodio jezik kolonizovanih. Jedan od vodećih nigerijskih pesnika tog vremena, Gabriel Okara, preoteo je engleski i iskoristio ga za svoje ciljeve. Otišao je i korak dalje – preveo je jezik svoje omiljene reke, bogate i izdašne reke Nan, na engleski. „I moja reka dozi-va!”, uzvikuje pripovedač, pa čujemo maternji jezik reke. Shvatamo da su povezani i stoga je svaki jezik mogu-

da se kaže: Taj jezik mi više nije potreban?” Brzo potvrđuje: „Ali to ništa ne govori o meni.” Taja piše pesme na oba jezika: i ruskom i ukrajinskom. Ima različit odnos prema tim jezicima, kao da je u poliamornoj vezi. I, kako bi ih opisala pojedinačno, pitao sam je kasnije preko telefona. „Ruski je tvrd kao drvo, ukrajinski je mekan kao glina”, kaže. Glina se kaže *glina* na oba jezika.

Kod Mihaila je malo drugačije. On ne može da stvara poeziju na ukrajinskom. „Tehnički”, kaže, „mogao bih da pišem poeziju na ukrajinskom iako bi mi to izuzetno umanjilo opseg tehničkih sposobnosti.” Ipak, Mihail prevodi na ukrajinski ponekad. Tamnokosi Mihail je biolog koji, između ostalog, proučava vodene invazivne vrste u Crnom moru. Njegovo poreklo vodi čak do Koreje. Mihailovi prabaka i pradeda pobešli su iz Koreje dok su mu dedu deportovali na daleki istok SSSR-a, odnosno u Kazahstan. Kasnije je uspeo da falsifikuje dokumente i pobegne. Oženio se i skrasio u Odesi. Ponekad je sa sestrom govorio na korejskom, ali taj jezik mu nikad nije mnogo značio, pa ga nije preneo dalje potomcima. Baka s očeve strane pripadala je Jevrejima Aškenazima i bila poreklom iz Nemačke. S majčine, Sefardima. No, glavni jezik sporazumevanja tokom porodične istorije bio je ruski. Isto kao i u porodici Ilje Kaminskog, čiji je rođak prebijen na smrt jer je govorio jidiš na ulici. Ta jezik je posećen poput drveta i nije se prenosio dalje. Ruski je bio bezbedniji. Više bi voleli da Miša ne piše na ruskom, rekli su mi mladi pesnici kasnije, kad smo seli da razgovaramo u popularnom kafeu *Kompot*.

Prozvali su sebe „goli” zato što žele da se predstave kao obični, iskreni i čisti. Očigledno je, ipak, da nam brzo privlače pažnju kad dva muškarca izađu na binu jedan za drugim, odeveni u plisirani kilt ili dugu svilenkastu suknju. Danko Ptašinji mi govori da je on iz rusifikovane, ne rusofone, porodice. I dalje govori ruski s roditeljima, ali piše pesme na ukrajinskom. Dok su Timofij Bezverkov i njegovi roditelji prešli na ukrajinski, Dankova majka se muči, ali pokušava da ga govori. Oba brata mu govore ruski, a stariji je služio u vojnoj bolnici kao hirurg. „Tamo svi govore ruski”, kaže mi Timofij. Njegovo prezime potiče od pradede koji je odlučio da uzme prezime koje zvuči više ruski – Bezverkov – umesto nekadašnjeg ukrajinskog Havriluk. Nekad je Timofij bio opčinjen Brodskim. „Ali kako sad da ga čitam kad nije voleo moju zemlju?” Isprva mu je bilo teško da piše na ukrajinskom, ali kad je počela totalna invazija, Timofij više nije mogao da piše na ruskom. Jezik je za sve njih znak samoidentifikacije. Jezik im je promenio ličnost (Timofij) ili ih je naterao da požele da stvaraju nešto novo na ukrajinskom (Katerina Harčenko). Za Katerinu svetle i duge kose, ruski je prvi jezik koji ne može ignorisati (ili biološki, kako ga Timofij naziva), ali ukrajinski je za izražavanje, jezik izbora. To je jezik koji kasnije žele da prenesu svojoj deci.

Da li nas jezik oblikuje? Da li čovek postaje Poljak ako govori poljski ili Rus ako govori ruski? Franc Fanon bi se složio: crnac će postati proporcionalno belji u odnosu na ovladavanje francuskim jezikom, kako je naveo u revolucionarnoj knjizi *Crna koža, bele maske*. Edvard Said je tvrdio isto u delu *Kultura i imperijalizam*. On je smatrao jezik električnim odašiljačem koji kanalise kulturne supstance u ljudske umove. Klasični lingvisti Vorf i Sapir zaključili su da je izvorište multikulturnog sveta u njegovom multilingvalizmu. Problem je počeo kad je politika ukrotila jezik. Kad je jezik postao lovački pas. Kad

je jedan jezik postao Logos, superiorniji od drugog. Subjekti koriste jezik da bi proizveli diskurse, a diskursi su medijum odnosa moći, kako je primetio Mišel Fuko. Said pokušava da shvati kako koristiti isti jezik, a ipak govoriti istinu.

Trebalo bi da pođem, ali imam priliku da razgovaram s Majom Dimerli i saznam njenu porodičnu priču. Ona i roditelji kod kuće govore ruski, a opet, u vreme praznika, majka i baka pevale su ukrajinske pesme. Zanimljivo je da je ona došla do poezije pročitavši izvesno delo Marine Cvetajevne na bugarskom, u knjizi koju je pronašla u knjižari gde je radila njena majka. Pročitala ju je bez mnogo razumevanja, ali to delo ju je svejedno preobrazilo i zaokupilo na tajanstven način. Ipak, Maja nije mogla da piše na ukrajinskom, ali inspiriše mlađe pesnike da pišu na tom jeziku. Učestvuje u projektu koji je započeo Ilja – pesme ne bombe – deca izbeglice, koja su došla u Odesu, pišu poeziju.

© ariel rosé

U drugom projektu, mlađe pesnike podstiču da prevode pesme sa stranih jezika na ukrajinski. Među učesnicima je i Oleksandra Švjed, alias Čajka, koja je izbegla u Odesu iz rodnog Hersona. Kovrdžava plavokosa Čajka upravo je napunila osamnaest godina. Cela porodica joj vodi poreklo iz tog grada ili obližnjih sela, poput oca koji govori suržik. Iako majka govori ruski, vrlo dobro zna i ukrajinski. Čajka je govorila ukrajinski u školi i bila očarana njime. Za nju je jezik veliki deo identiteta, a istovremeno prepoznaje vrednost onog što pojedinac ima da kaže. Ona smatra ukrajinsko društvo porodicom, čiji su članovi različiti, ali bi trebalo da budu prihvaćeni takvi kakvi jesu. „Ne bi bilo dobro prisiljavati ljude da govore neki jezik, moramo da damo sebi vremena”, zaključuje.

Kafić se polako prazni. Starija generacija pesnika koja i dalje piše na ruskom sedi u pozadini i gleda ka bini. Mlađi koji pišu na ukrajinskom sede bliže sceni, sleva. Timofij izlazi na binu svirajući gitaru i peva pesmu o Staljinu komponovanu na Mihailove stihove, o ljudima koji su izgubili život zbog njega.

Marija me ispraća do smeštaja. Hladno je i vetrovito. Prolazimo pored spomenika Isaku Babelju, koji sedi i nešto zapisuje u beležnicu. Ovih dana se ruše ili uklanjaju i ta statua i drugi spomenici, simboli ruskog imperijalizma. Karl Marks se sam urušio. Njegova krupna glava postavljena je umesto Katarinine na pijedestal okrenut ka luci. Ipak, kao da je napravljena od papir-mašea, odnela ju je prva oluja, pa se glava marksističke ideologije mogla videti kako skakuće i leti ulicama Odesa poput ogromnog balona. Babelj je, međutim, napravljen od bronze i još je na mestu, još izaziva različite emocije. Sutradan, tokom medijskog dana povodom dodele Nagrade „Georgij Gongadze“, intelektualci i pisci raspravljaju o njegovom statusu: da li je on deo ukrajinskog nasleđa? Babelj se rodio u jevrejskoj porodici u Odesi i umeo je vrlo dobro da piše na jidišu, ali je izabrao da proslavi jevrejski rejon Moldovanka na ruskom. Boris Hersonski je odbacio Babeljevo nasleđe, posvetivši se tom pitanju u nekoliko pesama. Babelj je za mnoge bio složena figura. Jevrejin, koji se pridružio Buđonijevoj Prvoj konjičkoj armiji koja je trebala i Jevreje i Poljake, pisao je veoma lepim stilom o tim masakrima na terenu i pretočio ih u knjigu *Crvena konjica*. Kritički je pristupio tom nasilju, a opet, nije mu prisustvovao samo kao svedok. Babelj nije bio miljenik sovjetskog režima, pa je, baš kao što će se dogoditi i Ilji Repinu, ubijen u talasu Staljinovih čistki 1941. Kad su ruski vojnici opustošili Buču, Borodjanku i Irpen, imao sam razoran *déjà vu* osećaj – ili, za Babelja, *déjà lu*.

Ne mogu da spavam noću pošto me probude vazdušni napadi. Povremeno pogledam kanal na Telegramu. Nakon dugog dana, ne mogu da odem i sednem u hodnik malog hotela bez ikakvog skloništa. „Centar – ide ka vama“, kaže poruka na kanalu posvećenom Odesi. Nedugo potom, čujem zvuk koji znači samo jedno. Ukrajinska odbrana je upravo oborila dron šehid negde u blizini. Eksplozija dvostruko odzvanja, kao da je zvezda eksplodirala pre nego što je umrla. Pre pola godine, projektil je srušio rusku pravoslavnu crkvu. Ruski sveštenici koji službuju u njoj skrivali su se ispod zemlje. Za šta su se molili? Crkva je nakon nekoliko meseci obnovljena iznutra ukrajinskim novcem. Sećam se Marijinih reči: „Rusija može zauvek da zaboravi Odesu, ona nije ruski grad.“ Šetali smo Poljskim spustom, jednom od nizbrdica koje vode u zaliv. Rečeno mi je, usput, da odem južnije ako me zanimaju dobri urbani grafiti. Kasnije ću videti jedan, delo uličnog umetnika Gamleta Zinkivskija iz Harkova. Naslikao je čoveka u kupaćim gaćama, blago povijenih nogu i ispruženih ruku, koji se sprema da skoči u vodu, a iznad njega je natpis: *kožen denš shoži na sribok v prirvu* – svaki dan je kao skok u ambis. Što je ovde velika istina.

ariel rosé, jumping into the abyss

Da li je Crno more ambis? Čujem da ljudi i dalje plivaju u moru iako je posejano minama; voda ih privlači, more zavodi. Transkulturni projekat „Priče s Crnog mora” spojio je autore iz Jermenije, Bugarske, Gruzije, Rumunije i Ukrajine na Festivalu književnosti u Berlinu 2023, a cilj mu je bio da održi dijalog o (boljem) razumevanju u Crnomorskom regionu. Neki od njih nikad nisu bili u toj oblasti, niti su je ranije doživljavali kao referentnu tačku. More je bilo zamisliva pretnja. Ekskluzivno jedinstvo. Podsetnik na život na periferiji, koja hrani druge zemlje. Holandsko-ukrajinska spisateljica Lisa Veda rekla je o svom projektu: „Mrtvi iz Buče će se vratiti u život, morate samo da plešete.” Njeni sagovornici su pitali: „Koliko dugo moramo da plešemo?” Nijednom nisu pitali „zašto”, samo je vreme bilo važno. Koliko dugo moramo da plešemo? Možda zauvek.

Prijatelj mi je poslao poruku nekoliko nedelja kasnije: „Jesi li plesao u Odesi?”, očigledno upućujući na Iljinu knjigu. Ne baš, odgovorio sam mu, ali jesam plivao u Odesi.

Poželeo sam da zaplivam u moru pre odlaska. Nije bilo mnogo vremena na raspolaganju. Temperatura je bila minus deset i vetar je sve jače duvao. Kupio sam kafu u maloj kafeteriji na uglu, kao što sam činio svakog jutra tokom boravka u Odesi, i rekao na ukrajinskom: „*Дякую*” i „*Do nobačennja*”, ženi za pultom, koja mi je pomalo nervozno na ruskom odgovorila: „*Požalušma*” i „*Do svidanija*”. Odlučio sam da naručim neku jaku. Bombardovanje je počelo kad sam ušao u auto. Neće gađati more, pomislio sam, očajnički željan plivanja.¹ Voda je bila ledena i osvežavajuća. Vazdušni napad se završio kad sam izašao iz vode i kročio na plažu Lanžeron po kojoj su ljudi šetali u oba smera. Na obali je

¹ Tek sam kasnije saznao da su ruski balistički projektili uništili dva plovila: panamski teretni brod *MSC Levante F* i brod za prevoz rasutog tereta *Super Sarkas*, registrovan u Sijera Leoneu, koji je ponovo počeo da plovi u julu prethodne godine. Povređena su dva lučka radnika. Oleksij Kuleba, ukrajinski potpredsednik Vlade i ministar komunikacija i teritorijalnog razvoja, izdao je zvanično saopštenje da su ta plovila prevozila civilni teret.

ležala mrtva riba, a neki mačak mi se motao oko nogu u nadi da ću ga pomaziti, što sam rado i učinio. Đorđo Agamben se pitao da li je jezik postojao pre čoveka, da li čovekova duša nasleđuje dušu životinje i njen jezik. Poput plesa pčela ili mahanja peraja kod riba. Agamben je tražio korene jezika i verovao u njegovu svetu moć. Čovek prvo mora da ima veru u reči. Pesnik je stoga šaman, pa poput šamana osluškuje dušu riba i prenosi dalje njihove reči.

SLUŠAJUĆI NA ZUMU KAKO IJA KIVA ČITA PESMU O RATU²

Juče smo slušali na Zumu kako Ija Kiva
 čita pesmu u Kijevu, gde se zlatne
 kape crkava nisu sakrile u sklonište,
 slušali smo svako u svom
 stanu, skoro svako, slušali smo,
 a bili smo samo oči, kao da nismo imali
 ništa više, samo oči, kao da smo hteli
 da je zaklonimo očima, kojima smo gutali
 svaku reč dok je u pozadini goreo Babin Jar,
 ali sećanje ne gori, uzdamo se, sećanje je nerđajuće,
 sećanje će poput krtice pričekati hibernirajući,
 hteli smo svi, hiljadu ljudi na Zumu,
 da dvema hiljadama očiju držimo iznad Ije
 kišobran vazduha,
 štitove naših pogleda,
 kad je prestala da čita, podigao sam glavu
 na stolu je stajala knjiga iz biblioteke
 Sioranova *La tentation d'exister*
 brda su držala Bergen na kolenima,
 procvetali su prvi šafrani, svi su se
 radovali proleću.

(S engleskog preveo Igor Cvijanović)

² S poljskog prevela Jelena Jović. (Prim. red.)